

MODERNI VALSTYBĖ IR KONSTITUCIJA*

Lietuvos Respublikos Seimo narys Andrius Kubilius

Lietuvos Respublikos Seimas
Gedimino pr. 53, 2002 Vilnius
Telefonas 239 66 58
Elektroninis paštas ankubi@Irs.lt

Teisininkų akivaizdoje fizikai kalbėti apie konstituciją visada yra pražūtingas dalykas. Todėl visų pirma turiu prašyti atlaidumo ir užuojautos, kad sutikau tokia tema kalbėti. Kadangi jaučiuosi nesukaustytas kokių nors konstitucinės doktrinos mokslų, kurių nesu studijavęs šiame garbingame Universitete, tai leisiu sau pateikti šiek tiek politikuojančio piliečio, konservatoriaus keletą laisvų pasamprotavimų apie modernią valstybę ir konstituciją, kurie gali pasirodyti ir šiek tiek eretiški.

Pirmiausia turiu pasakyti, kad tema yra labai plati ir galėčiau ją nagrinėti pačiais įvairiausiais aspektais, pavyzdžiui, kad ir tokiu: opozicijos, kaip svarbiausio modernios valstybės politinės sistemos elemento, konstitucinis vaidmuo. Bet kadangi šioje konferencijoje, būdamas opozicijos atstovas, kalbu vienas iš pirmųjų, suprantu, kad panašiai apie opozicijos konstitucinę reikšmę demokratijai galvoja ir dauguma teisininkų, todėl ši tema nėra tokia įdomi.

Kadangi bendroji šiandieninės konferencijos tema vadinasi „Konstitucija XXI amžiuje“, norėčiau pasidalinti keletu futurologinių samprotavimų apie modernios valstybės ir Konstitucijos santykius ir perspektyvas.

Visgi pirma pateiksiu keletą pastabų apie modernios valstybės ir konstitucijos santykių istoriją, kaip aš ją suprantu.

Visiškai akivaizdu, kad moderni valstybė, kapitalizmo ir demokratijos kūdikis, XVII–XVIII a. gimė kartu su moderniomis konstitucijomis ar teisių biliais. Kasdieniniam žmonių gyvenimui tiek valstybė, tiek ir konstitucija turėjo svarbią reikšmę. Jos buvo kuriamos visuomenės ir žmogaus labui. Kaip paprastai, geri norai ne visada prie gero privesdavo.

Tačiau iš pradžių reikėtų pastebėti, kad nuo Prancūzų Revoliucijos laikų moderni valstybė formos ir turinio požiūriu, ko gero, išgyveno didesnes permainas nei konstitucija. Valstybėse monarchijos keitėsi į konstitucines monarchijas, pastarosios – į parlamentines sistemas, atsirado prezidentinės ir pusiau prezidentinės valstybės. Tuo tarpu nuo pat pradžių iki dabar visos konstitucijos turėjo ir turi preambulę, valstybės institucinę dalį, žmogaus teisių dalį ir konstitucijos keitimo dalį. Taigi konstitucija bent jau formos požiūriu yra konservatyvesnė institucija nei valstybė.

Modernioje valstybėje sparčiai evoliucionuojant politinėms ir pilietinėms teisėms konstitucija būdavo nenoriai keičiama šioms teisėms įtvirtinti ir tam, kad būtų apribotos valstybės galios kėsintis į tokias žmogaus iškovotas politines ir pilietines teises. Taigi modernios valstybės istorijoje konstitucija visų pirma vaidino konservatyvaus valstybės galių apribojimo mechanizmo vaidmenį. Tik tokiais atvejais, kaip Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimas, konstitucija buvo politinių ir pilietinių teisių sukūrimo revoliucinis mechanizmas ir atliko ne ribojančią, o kuriamąją funkciją. Tačiau šių politinių ir pilietinių teisių mechanizmo konstitucinis sukūrimas automatiškai reiškė ir valstybės galių ribojimą, nes taip buvo pagimdyta politinė ir pilietinė opozicija.

Taigi peržvelgę modernios Lietuvos istoriją galime pasakyti, kad nepriklausomybės paskelbimas pagimdė Konstituciją, o Konstitucija sukūrė ir išugdė modernią Lietuvą. Perfrazuojant Šventąjį Raštą galima tarti, kad kuriant šiandieninę Lietuvą „visų pirma buvo Konstitucija“.

* Konferencijos pranešimas.

Taręs pagiriamąjį žodį konstitucijos reikšmei modernios valstybės ir Lietuvos istorijoje, apie ateitį noriu kalbėti šiek tiek kritiškiau. Prognozuuju, kad globaliajame pasaulyje gana reikšmingai gali keistis tiek valstybės, tiek ir konstitucijos įtaka žmonių gyvenimui. Ir visų pirma nacionalinės valstybės ir nacionalinės konstitucijos.

Taigi apie valstybės vaidmenį. Akivaizdu, kad tarptautiniai veiksniai vis labiau menkina nacionalinės Vyriausybės vaidmenį žmonių gyvenimui. Juokaudamas galiu pasakyti, kad tarptautinių korporacijų, pavyzdžiui, „Williams“ veikla arba Ministro Pirmininko vestuvės labiau paveikia Lietuvos gyvenimą, ypač politinį, nei Lietuvos Konstitucijos pataisos, net ir dėl 47-ojo straipsnio. „Enrono“ žlugimas taip numušė pasaulinį dolerio kursą, kad „Rokiškio sūris“ dėl to nukenčia žymiai daugiau nei dėl Vyriausybės netinkamos pieno politikos (kad netinkama – savaime suprantama). Karas Irake gali dramatiškai pakeisti visas mūsų Vyriausybės viltis matyti puikius ekonomikos augimo skaičius, nepaisant to, kad Vyriausybė yra stabili ir, kad ir kaip būtų gaila, vis dar darbinga. Kaip važiuos per Lietuvą traukiniai į Kaliningradą, galų gale nutars Briuselis, o ne mūsų Vyriausybė.

Taigi nacionalinės vyriausybės, o kartu ir nacionalinės modernios valstybės įtaka žmonių gyvenimui nuosekliai mažėja. Kartu mažėja ir nacionalinės Konstitucijos vaidmuo žmonių gyvenime. Tarptautinės žmogaus teisių chartijos ir teismai Strasbūre arba Hagoje konkuruoja savo svarba kasdieniame žmonių gyvenime su nacionalinių konstitucijų žmogaus teisių skyriais ir nacionaliniais teismais. Konstitucijos ir konstitucinės teisės vis labiau internacionalizuojasi, palikdamos vis mažiau vietos tautinei konstitucinei specifikai.

Natūraliai mažėjant nacionalinės valstybės vaidmeniui nesulaikomai plinta mada konstitucinės inžinerijos būdais dirbtinai didinti valstybės konstitucinį vaidmenį, o tai, mano įsitikinimu, prie gero neveda. Moderniose gerovės valstybėse šalia tradicinių politinių ir pilietinių teisių, kurios būdavo skiriamos valstybės galiiai apriboti, šiais laikais į konstituciją stengiamasi surašyti ir naujas ekonomines, socialines ir kultūrines teises. Šiomis naujomis teisėmis, skirtingai nuo ankstesniųjų politinių ir pilietinių teisių, valstybės vaidmuo yra plečiamas tik plečiant žmogaus teises, tačiau siaurinant žmogaus ir jo aplinkos atsakomybės ribas. Aš, kaip konservatorius, su tuo negaliu sutikti, nes visa modernųjų laikų istorija yra liudijimas, kaip plečiant valstybės vaidmenį ir individo konstitucines teises buvo naikinama tradicinė visuomenės bendruomeniškoji sankloda, be kurios yra neįsivaizduojama gyvybinga pilietinė visuomenė ir žmogaus apsauga nuo valdžios autoritarizmo ir diktato.

Todėl jeigu moderniais laikais kuo nors ir reikėtų papildyti konstitucijas, tai tuo, ką aš pavadinčiau Bendruomenės teisių ir pareigų skyriumi. Atimkime, kaip dabar darome, dar daugiau teisių ir pareigų iš mažiausios bendruomenės – šeimos, ir kalėjimai bus perpildyti. Valstybė turės ką veikti. Jos vaidmuo didės. Švaistykime Vilniaus biudžeto pinigų vadinajamajai paramai asocialioms šeimoms, ir asocialių šeimų tiktai daugės. Kankinamų vaikų – taip pat. Jeigu sudarytume galimybę šiomis šeimomis rūpintis ne Vilniaus biurokratams, o vietinei bendruomenei – rezultatai būtų visiškai kiti. Valstybė (Vyriausybė), prisiimdama sau vis naujas funkcijas bei atsakomybes ir jas įrašydama į konstituciją, atima funkcijas ir atsakomybes iš visuomenės, ir visuomenė numiršta. Šiandien modernioje valstybėje gyvybinga pilietinė visuomenė negali gyvuoti be Bendruomenių teisių ir pareigų chartijos. Žmogaus teisių chartijos nebeužtenka. Tą XX amžius įrodė.

Baigdamas savo laisvamaniškus samprotavimus apie modernios valstybės ir Konstitucijos perspektyvą kaip fizikas noriu priminti III-ąjį Niutono dėsnį: veiksmas yra lygus atoveiksmiui. Mano įsitikinimu, greitai besikeičiančiame pasaulyje valstybė, konstitucija, visuomenė ir žmogus turi egzistuoti santarvėje. Jeigu valstybė ir konstitucija bandys prievartauti visuomenę ir žmogų, net ir įsivaizduodami, kad vardan gero, visuomenės atoveiksmis bus toks pats. Taip buvo XIX ir XX amžiuose, taip bus ir XXI amžiuje.